

Představení zprávy Caritas CARES 2024 k systému sociálních dávek v České republice

Iva Kuchyňková

Manažerka pro sociální oblast

Jiří Vraspír, Martin Stanoev - analytici

Charita Česká republika

Úvod

- ▶ **Zpráva Caritas CARES** - zpravidla dvouletý cyklus, vydáváme od roku 2014
- ▶ **Aktuální vydání** zprávy Caritas CARES - vybrané problémy současného systému sociálních dávek.
- ▶ Zpracování **na základě expertízy Charity a ze zkušeností sociálních pracovníků Charity Česká republika** a je doplněná o konkrétní kazuistiky a další expertní zdroje.
- ▶ Zpráva **čerpá z práce advokační skupiny** pro úpravu návrhu změn dávkového systému - Platforma pro sociální bydlení, Člověk v tísni, Asociace organizací v oblasti vězeňství, PAQ Research, Kancelář veřejného ochránce práv, Kancelář zmocněnkyně pro lidská práva, Iniciativy za rovnost, spravedlnost a lidská práva a Charity Česká republika.

Nastavení dávkového systému v současnosti

- ▶ Smyslem systému minimálního příjmu, v českých podmínkách nazývaného „Systém pomoci v hmotné nouzi“, je **garantovat každému člověku minimální standard životní úrovně**.
- ▶ Tento systém **by neměl být postaven na principu zásluhovosti, ale na principu potřebnosti a jako slouží jako poslední záchranná síť**
- ▶ **Ekonomická krize a sílící tlak na úsporná opatření vedly k postupnému zpřísnování podmínek** a „osekávání“ těchto systémů sociálních dávek.
- ▶ V České republice je **systém sociálních dávek rozsáhlý a složitý**, což jejich příjemcům často znesnadňuje orientaci a efektivní využití.
- ▶ Systém **se dlouhodobě potýká s řadou potíží**, z nichž nejviditelnější je neadresnost, malá flexibilita, pozdní výplaty, přetíženost a malá kapacita úřadů práce a dosud přetrvávající sociální stigma s pobíráním dávek spojené.

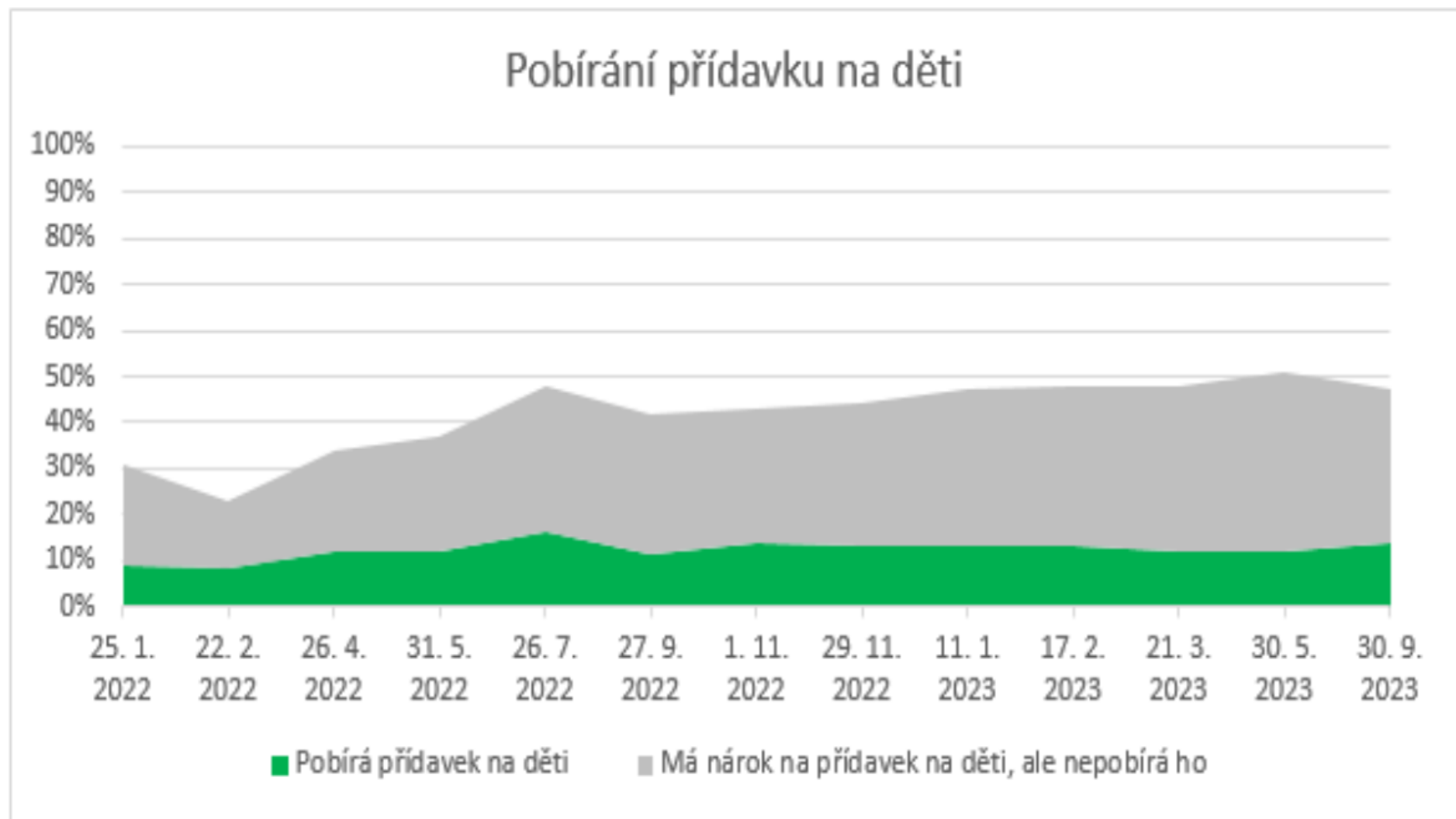

Vybraná data k systému podpory

- ▶ Z dostupných dat vyplývá, že **dávky čerpá jen menší část domácností**, které na ně mají nárok, resp. jen čtvrtina domácností z těch, které by mohly.
- ▶ Pouze 6 % procent domácností čerpá sociální dávky, přestože nárok by mělo až 29 % domácností.
- ▶ V roce 2023 příspěvek na bydlení pobírala asi jen pětina ze všech oprávněných osob.
- ▶ Přídavek na dítě dostává jen asi 25 % z oprávněných.
- ▶ Agentura pro sociální začleňování sestavil think-tank IDEA-CERGE-EI analýzu se zajímavými závěry. **V sociálně vyloučených lokalitách měla nárok na příspěvek na bydlení až polovina obyvatel, čerpalo ho však jen 12 % z nich.**

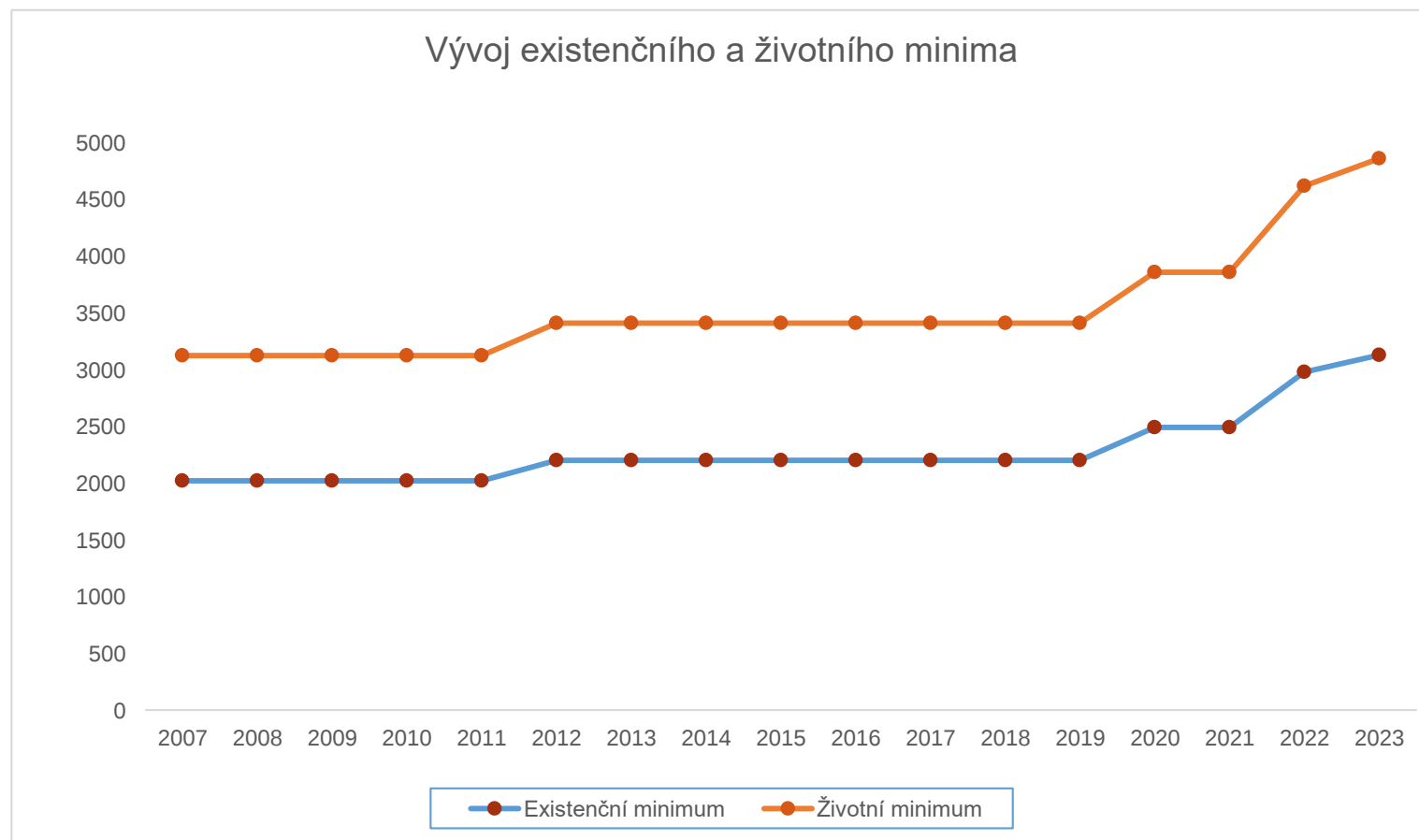

Vybraná data k systému podpory

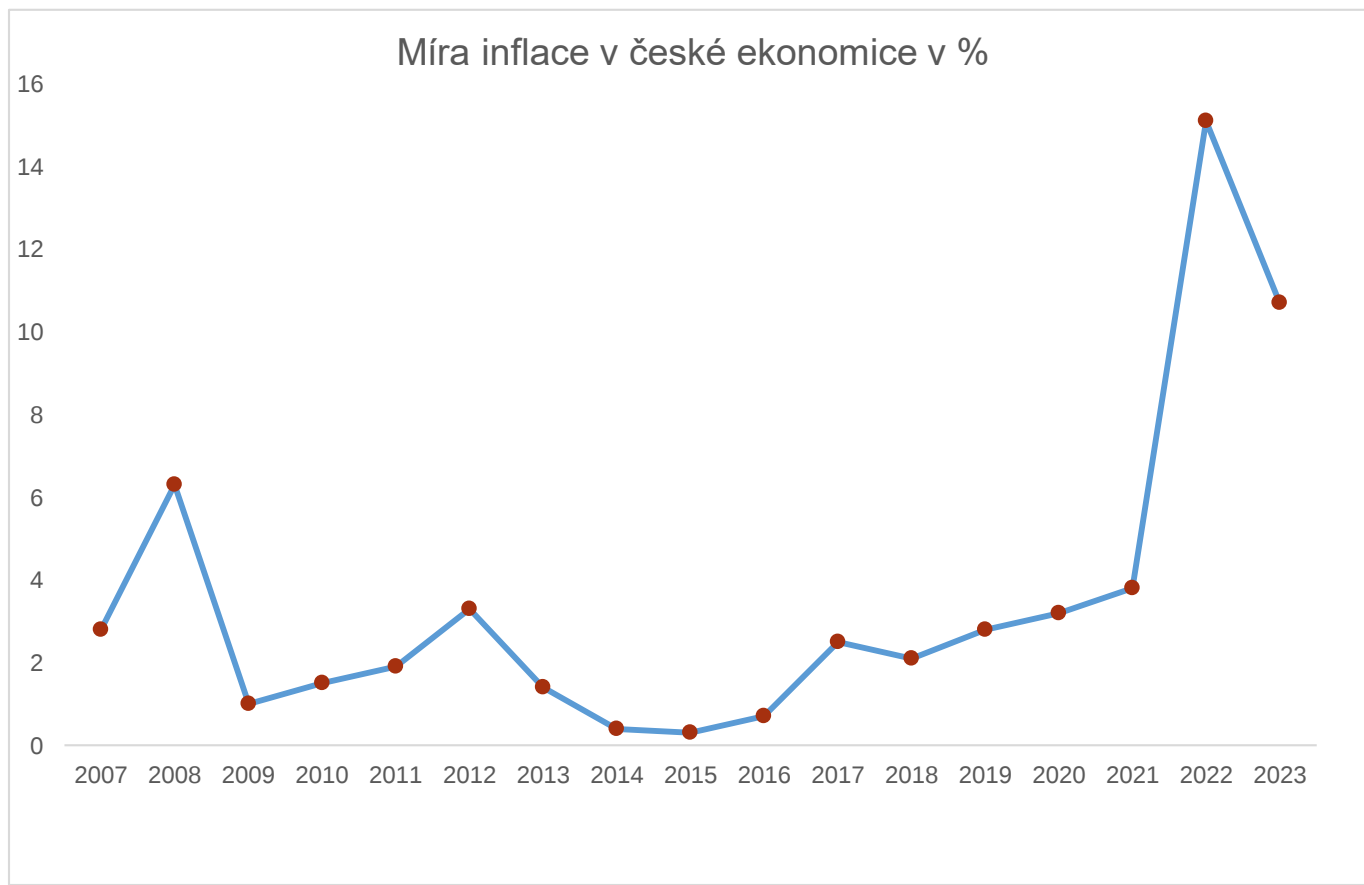
Vybraná data k systému podpory

Nárok na většinu dávek je odvozen z **výše životního minima** domácnosti a jednotlivců. Navzdory opakovanému navyšování životního minima v posledních letech jsou **jejich skutečné hodnoty v roce 2023 pod reálnou úrovní roku 2012**. Vývoj existenčního a životního minima v průběhu let 2007 až 2023 zachycuje následující graf (výše je uvedena vždy k 31. 12. daného roku).

Vybraná data k systému podpory

K výraznějšímu navyšování výše existenčního a životního minima začalo docházet až v posledních letech v souvislosti se zvyšující se inflací. Vývoj míry inflace (vyjádřené přírůstkem průměrného ročního indexu spotřebitelských cen) v letech 2007 až 2023 zachycuje následující graf. Zatímco souhrnná inflace v těchto letech byla 73,2 %, existenční minimum se zvýšilo o 55 % a životní minimum o 55,5 %. Jejich situace se zhoršila i relativně, vůči životní úrovni pracujících. Průměrná mzda v české ekonomice se zvýšila ve sledovaných letech o 106 %.

Vybrané příklady chyb v systému

Nepružnost systému a pozdní výplaty

- ▶ Jednou z hlavních slabin systému je jeho **výrazná nepružnost**. Na výplatu dávek se často čeká **tři měsíce i déle** a výplaty se komplikují, přestože zákon o pomoci v hmotné nouzi stanoví lhůtu na vyřízení žádosti o dávku do 30 dní.
- ▶ **Společné posuzování osob**
- ▶ Dávky hmotné nouze, stejně jako **dávky státní sociální podpory, se vypočítávají podle situace společně posuzovaných osob v domácnosti**. Tento princip přináší závažné komplikace, pokud je v domácnosti k trvalému pobytu přihlášen někdo, kdo v ní reálně nebydlí, nehospodaří společně s ostatními osobami v domácnosti a není v hmotné nouzi, protože nárok tím pádem potřebným osobám nevznikne.

Kazuistika ke společnému posuzování

Petrovi je devatenáct let, dokončeno má základní vzdělání a žije s oběma svými rodiči v jednom bytě. Uvítal by větší osamostatnění. Proto využil sociální službu, která pomáhá lidem získat uplatnění na pracovním trhu. S její pomocí získal zaměstnání v hotelu jako pomocný pracovník. Při první výplatě ale zjistil, že jeho příjem je zahrnut do výpočtu sociálních dávek celé domácnosti, kterou tvoří společně s rodiči evidovanými na Úřadu práce. A **jako společně posuzovaná domácnost předtím pobírali příspěvek na živobytí**, doplatek na bydlení a příspěvek na bydlení. Petr zjistil, že rodiče dostali nižší sociální dávku na živobytí, a ze svého příjmu jim musel tento rozdíl dorovnat. Zjistil, že nemá tak vysoký příjem, aby si zajistil samostatné bydlení, a skutečnost, že placené zaměstnání nijak nezlepšilo jeho finanční situaci ani možnost osamostatnění, ho demotivovala natolik, že zaměstnání ve zkušební době po dohodě se zaměstnavatelem ukončil.

Závěr: **Pokud by systém více zohledňoval potřeby lidí, zaměřil by se mj. i na podporu mladých.** Ve chvíli, kdy se chce mladý člověk osamostatnit, ale systém mu staví do cesty překážky, které jsou v konečném důsledku demotivující pro jeho snažení, je pochopitelné, že může podniknout z našeho pohledu nepříliš rozumné či unáhlené kroky.

Vybrané příklady chyb v systému

Nedostatečné fungování ÚP

přetíženost, podstav, procesy

Pracovníci Charity Česká republika se setkávají s tím, že **Úřady práce bývají v době změn nedostatečně personálně vybavené**, v důsledku čehož dochází k významnému pozastavování a zpoždování výplat dávek. To pak u mnoha příjemců vede k zadlužení u pronajímatelů nebo u sociální služby. Příjemci se nemohou spolehnout na to, zda a kdy jim dávka přijde.

Obavy ze stigmatizace - vnímání dávek jako něčeho nedůstojného nebo nepatřičného.

Kazuistika - obavy ze stigmatizace

Klientovi charitní odborné poradny byly ze dne na den zvednuty zásadním způsobem zálohy na energie. Muž byl tak najednou nucen vynakládat na energie více než dvojnásobek dřívější částky - výše záloh se po navýšení pohybovala kolem 13 tisíc Kč. Jeho důchod byl přitom pouze 15 tisíc Kč. Pracovník poradny mu poradil, aby si požádal o příspěvek na bydlení. **Klient to dlouhou dobu odmítal, explicitně verbalizoval, že nechce, aby se na něj lidé dívali „jako na nějaký sociální případ“.** Po delší době tento přístup ale přehodnotil a o příspěvek si zažádal, nakonec mu Úřad práce přiznal dávku ve výši pouze osm tisíc korun měsíčně.

Závěr: Je zjevné, **že stigmatizace je dosud vleklý problém**, za který může dílem necitlivé jednání pracovníků ÚP, ale především přetrvávající společenské klima. To má tendenci „lidi na dávkách“ dosud nahlížet jako ty líné a do značné míry neschopné. Výše podpory je přitom omezená a dávky je jen velmi obtížné zneužít.

Doporučení k aktuálnímu stavu

➤ Zvýšit životní a existenční minimum

Valorizace životního a existenčního minima **neodpovídá** rostoucím životním nákladům, ani tempu zvyšování mezd.

➤ Zvýšit minimální mzdu

V roce 2025 se minimální mzda zvýšila na 20 800 Kč, přičemž byl zaveden valorizační mechanismus. V celoevropském srovnání však výše minimální mzdy zůstává stále **nedostatečná**.

➤ Posilovat roli úřadu práce jako podpůrné instituce

Systém pomoci v rámci Úřadu práce je ze strany klientů obvykle vnímán jako dohledový a **sankční**, a nikoliv jako podpůrný.

➤ Systém dávek, který pružně a adekvátně reaguje na situaci žadatelů

Sociální dávky by měly být k dispozici ve chvíli, kdy je člověk potřebuje. A měly by být schopny adekvátním způsobem zmírnit situaci a minimalizovat její **nepříznivé dopady**.

Reforma dávkového systému

- Aktuálně připravovaná reforma zavádí oproti dosavadnímu dávkovému významné změny. Na obecné úrovni se zdá být reforma krokem správným směrem. **Celkové zjednodušení systému může skutečně napomoci čerpání, a tím i větší dostupnosti dávky pro její příjemce.**
- Potíž spočívá v tom, že **některé ze změn**, které se s novou dávkou (respektive s novými nároky na ni navázanými) pojí, **jsou značně represivní** a mohou podstatným způsobem zkomplikovat životy jednotlivců i celých rodin. Reforma systému celý proces totiž pouze nezjednodušuje, ale **výrazně mění podmínky čerpání sociální podpory. Vedle toho s sebou přináší i řadu zpřísnění**, která budou negativně dopadat především na příjemce z ohrožených skupin.
- V takových případech **mohou návrhy paradoxně přispět ke zhoršení** - pro řadu lidí už tak dost těžké - situace a následně vést k ještě **hlubšímu propadu do chudoby, rozpadu rodinných vazeb**, a dokonce i ke **ztrátě bydlení**.

Doporučení na základě hlavních identifikovaných problémů

1. Doporučujeme zapojení lidí v oddlužení do legální ekonomiky

- Pro výpočet dávky **zohledňovat příjmy po insolvenčních srážkách.**

2. Doporučujeme reálně nastavené normativy odpovídající tržním cenám nájemného

- **Neodebírat dávky na bydlení kvůli kvalitě bydlení,** dokud se nevytvoří funkční systém sociálního bydlení.
- Z návrhu **odstranit nepřiznání a odebrání složky na bydlení kvůli kvalitě bydlení či ubytování,** kterou žadatelé a příjemci nemohou ovlivnit

Doporučení na základě hlavních identifikovaných problémů

3. Doporučujeme spravedlivě definovat zranitelné osoby a jejich podporu

- vymezit zranitelnou skupinu jako osoby **v důchodovém věku (65+)**
- **zvýšit věkovou hranici u dětí samoživitelů** na minimálně 10 let
- doplnit mezi zranitelné skupiny osoby na:
 - ▶ dlouhodobé nemocenské
 - ▶ osoby invalidní v 1. stupni
 - ▶ nezaměstnané osoby nad 55 let
- **zvýšit částku na životní potřeby u zranitelných osob** na jejich životní minimum

Doporučení na základě hlavních identifikovaných problémů

4. Doporučujeme dostatečná podpora všem dětem

- **Nespojovat složku dítě s povinnou školní docházkou** (s plněním povinností rodičů). Alternativně je možné převést dávku na školu či organizaci, která s rodinou pracuje, aby byly prostředky využity ve prospěch dítěte.
- **Nepodmiňovat složku dítě pracovní aktivitou ostatních členů rodiny.**
- Nespojovat složku dítě s povinnou školní docházkou, **respektive neodebírat složku dítě při neplnění školní docházky.**

Doporučení na základě hlavních identifikovaných problémů

5. Doporučujeme otevřený, vstřícný a funkční systém pomoci bez nepřiměřených sankcí

- ▶ **Zkrátit dobu sankčního vyřazení** na 1 měsíc při méně závažném provinění, při závažnějším (odmítnutí pracovní nabídky bez zjevného důvodu) stanovit sankční vyřazení na 3 měsíce + vytvořit chráněnou dobu (v délce 6 měsíců) pro osoby opouštějící výchovný či léčebný ústav, léčebnu, dětský domov, detenční zařízení a věznice.
- ▶ **Zachování složky bydlení ve stejné výši i při vyřazení člena domácnosti** z evidence uchazečů o zaměstnání. Alternativně lze zvážit zachování složky bydlení, pokud v domácnosti žijí děti.
- ▶ **Stanovení minimální ochranné doby pro lidi opouštějící ústavní péči či vězení**, o kterou by jim dávky nebyly sankčně kráceny, a oni se měli čas a prostor na nový život adaptovat.
- ▶ **Veřejná služba by byla vykonávána v rámci pracovněprávního vztahu**, a to vůči státním organizacím nebo obchodním korporacím, které vlastní stát či územně samosprávné celky. Případně vůči nestátním neziskovým organizacím.

Doporučení pro evropskou úroveň

Doporučujeme, aby byla na úrovni EU vytvořena směrnice, která by legislativně ukotvila tyto zásady:

- 1) **včasnost výplaty dávek**
- 2) **přiměřenost výše dávek ve vztahu k národnímu spotřebnímu koši** (k běžným cenám měnícím se s inflací)
- 3) **požadavky, které musí žadatel splnit a to, aby byly reálně splnitelné** (nevyžadovat po osobě v nouzi osobní údaje dalších osob žijících v domácnosti, informace z oblasti, kde se sami nemohou domoct takových informací)
- 4) **možnost volby mezi bankovní a nebankovní výplatou dávek** (poštovní poukázka)
- 5) **možnost podat žádost o dávku osobně i elektronicky** a také o pomoc s vyřízením v domácím prostředí

Doporučení pro evropskou úroveň

Doporučujeme, aby byla na úrovni EU vytvořena směrnice, která by legislativně ukotvila tyto zásady:

- 6) **úpravu sankcí**, aby nezvyšovaly další vyloučení jednotlivců, dětí nebo celých rodin
- 7) nastavení systému tak, **aby ten, kdo pracuje, měl adekvátní mzdu**, tj. aby pracující jedinec s normální rodinou (2-3 děti) nepotřeboval žádat o sociální dávky
- 8) **zákaz sankcí** týkajících se nároku na sociální **dávky u nezletilých dětí**
- 9) výši dávek tak, **aby odrážela cenovou úroveň** (spotřební koš) ve všech zemích EU a byla srovnatelná z hlediska nákladů
- 10) podmínky **předlužených a insolventních osob** tak, aby byly navzdory této situaci schopny **zajistit své děti, bydlení a domácnost**

Děkujeme za pozornost

